

VAI TRÒ CỦA ĐỘI NGŨ CHỨC SẮC NGƯỜI CHĂM ISLAM Ở VÙNG BIÊN GIỚI TỈNH AN GIANG

ThS. Lê Trần Quyên
Viện Dân tộc học

Tóm tắt: Bài viết trình bày một số nét chính về vai trò của đội ngũ chức sắc người Chăm Islam ở An Giang vốn rất quan trọng đối với đời sống cộng đồng tin theo đạo Islam. Đây là kết quả phân tích tư liệu điền dã tại tỉnh An Giang vào tháng 10 năm 2018 của tác giả, bước đầu đặt mối quan tâm nghiên cứu lâu dài về người Chăm theo đạo Islam ở vùng biên giới trong bối cảnh hiện nay tại Việt Nam nói chung và vùng biên giới Việt Nam - Campuchia nói riêng. Nội dung bài viết, ngoài việc nêu lên những nét chính về vai trò của các chức sắc tôn giáo Chăm Islam vùng biên giới tỉnh An Giang, còn đề cập tới mối quan hệ của cộng đồng Chăm Islam nơi đây với cộng đồng Islam ở Đông Nam Á.

Từ khóa: An Giang, chức sắc tôn giáo, dân tộc Chăm, biên giới.

Abstract: This article presents some aspects of the important roles of the Islam board of leaders in the Islam Cham community in An Giang province. This article draws on the findings of the fieldwork conducted in An Giang province in November 2018. The author wants to set the first footstep in the academic path which focuses on the Islam Cham people living in the Vietnam-Cambodia border region in the contemporary context of Vietnam. The article also discusses the connection between the Islam Cham community in An Giang province and the Islam communities in Southeast Asia.

Keywords: An Giang, religious board of leaders, Cham people, border.

Ngày nhận bài: 22/9/2020; ngày gửi phản biện: 8/10/2020; ngày duyệt đăng: 29/11/2020

Đặt vấn đề

Người Chăm cư trú khá tập trung ở các tỉnh Bình Định, Phú Yên, Khánh Hòa, Ninh Thuận, Bình Thuận, Bình Phước, Đồng Nai, Tây Ninh, An Giang và Thành phố Hồ Chí Minh. Ngoài ra, một số ít sinh sống ở các địa phương khác. Theo kết quả Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2019, trên toàn quốc có 178.948 người Chăm. Ở nước ta, Hồi giáo có hai dòng chủ đạo, gồm Bani (Hồi giáo cũ) và Islam (Hồi giáo mới). Theo số liệu thống kê của Ban Tôn giáo chính phủ năm 2018, tổng số tín đồ Hồi giáo là 83.000 người. Người Chăm là dân tộc duy nhất ở Việt Nam theo Hồi giáo. Hồi giáo trên thế giới có những luật lệ khắt khe nhưng khi du nhập vào người Chăm, đã bị biến đổi và mang đậm tính nhân văn tộc người bởi sức sống của truyền thống văn hóa địa phương. Đó chính là đặc trưng văn hóa Chăm -

nền văn hóa gắn liền và bị chi phối một cách mạnh mẽ bởi sự đan xen và dung hòa của tín ngưỡng và tôn giáo (Đoàn Việt, 2009).

Trong cách thức tổ chức và vận hành đời sống kinh tế, văn hóa, xã hội của dân tộc Chăm, đội ngũ chức sắc Hồi giáo, nhất là Hồi giáo mới có vai trò đứng đầu, dẫn đường chỉ lối cho các tín đồ. Trong khi, đồng bào Chăm ở Tây Nam Bộ (tỉnh An Giang) đều là tín đồ Islam, nên đội ngũ chức sắc Chăm Islam có vai trò chi phối nhiều lĩnh vực đời sống của đồng bào Chăm nơi đây.

1. Đội ngũ chức sắc người Chăm Islam ở địa bàn nghiên cứu

Theo Luật Tín ngưỡng, tôn giáo: Chức sắc là phẩm hàm họ được phong, còn chức việc là những người tham gia bộ máy hành chính đạo. Chức sắc người Chăm Islam trong nghiên cứu này được hiểu là những người hiểu biết về đạo Islam, người đứng đầu *Jammaah* (còn gọi là *Yama ah*)¹, có uy tín với cộng đồng, có đức hạnh, gia đình có điều kiện nên được người dân trong cộng đồng tín nhiệm bầu ra; còn chức việc là những người được người đứng đầu (*Hakim*) trong ban chức sắc chọn lựa và đề cử.

Như đã trình bày, do người Chăm ở Việt Nam theo hai dòng đạo Hồi, nên hình thành đội ngũ chức sắc khác nhau. Cách thức tổ chức đội ngũ tôn giáo có thể theo một trong ba mô hình: (1) Theo hướng tổ chức đạo Hồi hiện đại²; (2) Theo hướng tổ chức dân gian như Chăm Hroi ở Bình Định và Phú Yên, chỉ thờ cúng tín ngưỡng dân gian; (3) Chăm Bani là sự kết hợp giữa hai mô thức trên, bao hàm cả yếu tố hiện đại và dân gian, họ cũng theo Hồi giáo nhưng là Hồi giáo cũ bởi đã được dân gian hóa, nên họ thờ nhiều vị thần không như bên đạo Islam chỉ thờ một vị duy nhất. Hệ quả là, đội ngũ chức sắc ở các nhóm Chăm không có sự đồng nhất, mà nảy sinh sự khác biệt giữa các nhóm tại các địa phương, dựa trên nền tảng đời sống tín ngưỡng tôn giáo mà họ đi theo. Sự khác biệt này, thể hiện trên nhiều phương diện như tên gọi, lĩnh vực kiến thức quản lý, cách phong phẩm hàm, phong chức vụ,...

Người Chăm ở An Giang theo Hồi giáo chính thống nên họ thực hành nghi thức hành lễ rất bài bản, đúng như Hồi giáo quốc tế: mỗi ngày hành lễ 5 lần, các ngày lễ lớn trong tôn giáo của họ giống như các ngày lễ Hồi giáo trên thế giới. Tại ấp Châu Giang, các chức sắc, chức việc hoạt động khá linh hoạt, các Hakim với những vị trí kiêm nhiệm đều có chức vị cao trong tôn giáo của mình và cũng nắm giữ vị trí không nhỏ trong Ban trị sự hội đồng nhân dân như ông Gosali là phó giáo cả thánh đường Mubarak kiêm Ban trị sự hội đồng nhân dân. Người Chăm Islam thành lập các Ban Quản trị thánh đường theo từng khu vực cư trú. Đúng

¹ Jammaah là cộng đồng cư trú của người Chăm Nam Bộ, gồm những thành viên có quan hệ bà con, anh em và chòm xóm của nhau, cùng sinh hoạt chung một thánh đường. Các sinh hoạt tôn giáo và cộng đồng được quy định liên quan đến đóng góp xây dựng cộng đồng cùng các chức sắc Hakim, Naeb, Ahly... có ảnh hưởng.

² Ở An Giang, người Chăm theo đạo Hồi chính thống (Islam) nên họ thực hiện các nghi lễ, nghi thức theo đúng bài bản của Hồi giáo quốc tế, đối với họ chỉ thờ mỗi Thượng đế hay Đấng tối cao là đức Allah.

đầu Ban Quản trị là vị Hakim, sau đó là một số chức sắc như: Naib, Ahly; còn thư ký, thủ quỹ là những người giúp việc cho Hakim. Bên cạnh việc chăm lo đời sống tôn giáo cho bà con tín đồ, Ban Quản trị này còn có nhiệm vụ làm cầu nối giữa chính quyền địa phương với cộng đồng Hồi giáo trong Jammaah của mình.

Hakim phải là người Chăm trong cộng đồng, có nhiều hiểu biết về cộng đồng, về tôn giáo Islam cũng như có thêm điều kiện về gia đình ổn định, đạo hạnh cá nhân tốt. Hakim có quyền chọn một vị trong cộng đồng Jammaah của mình để cử làm phụ tá gọi là Naeb. Trong cộng đồng Chăm Nam Bộ, một vài Jammaah có thể thêm một Ahly. Ahly này do cộng đồng đề cử hoặc do ông Hakim và Naeb chọn để chăm lo một số công việc thuộc về công tác xã hội trong phạm vi cộng đồng Jammaah. Nếu Jammaah đông tín đồ còn có thêm thư ký và thủ quỹ. Cùng tồn tại với tổ chức Jammaah là một Ban Quản trị thánh đường. Các vị Hakim, Naeb, Ahly, thủ quỹ, thư ký của các Jammaah lập thành Ban Quản trị thánh đường, với nhiệm vụ theo dõi các hoạt động của cộng đồng mình, làm cầu nối giữa chính quyền địa phương và cộng đồng người Chăm trong cùng một Jammaah. Những năm gần đây, nhiều vị Hakim của các Jammaah còn là thành viên của Mặt trận Tổ quốc phường, xã; là đại biểu Hội đồng nhân dân cấp phường, xã hoặc quận, huyện. Cũng có người Chăm ở Nam Bộ là ủy viên Mặt trận Tổ quốc cấp tỉnh (như ông Musa Haji), cấp thành phố (ông Samad bin M. Amin) và cấp Trung ương (ông Haji M. Idris) (Phú Văn Hãn, 2019, tr. 55).

Ở ấp Châu Giang, vì theo đạo Islam nên cách phân cấp bậc trong tôn giáo rất rõ ràng từ trên xuống, các cấp chính quyền cũng rất coi trọng các chức sắc trong tôn giáo của người Chăm. Khi có tranh chấp đất đai, mâu thuẫn dòng họ, trước tiên người dân hỏi ý kiến của Hakim ở Thánh đường của mình trước, nên đa số các mâu thuẫn khi thông qua các Hakim đều được giải quyết êm đẹp và ít khi phải đưa ra chính quyền. Có nhiều trường hợp chính quyền địa phương không giải quyết được đã phải nhờ đến chức sắc tôn giáo, chẳng hạn như vụ xích mích năm 2017 của thanh niên Chăm với thanh niên người Kinh. Chỉ đến khi có sự phối hợp giữa chính quyền với chức sắc, chức việc thì sự việc mới được giải quyết ổn thỏa. Trong sinh hoạt thường ngày, các chức sắc, chức việc ở ấp còn kết hợp với gia đình cùng quản lý và giáo dục thanh thiếu niên ở ấp mình về đạo đức và lối sống. Trong tổ chức xã hội cộng đồng Chăm, các vị chức sắc, chức việc luôn phối hợp cùng Ban Quản trị thánh đường và Ban Đại diện Cộng đồng Hồi giáo tỉnh An Giang và TP. Hồ Chí Minh trong các hoạt động nhằm góp phần giúp đỡ đời sống kinh tế, văn hóa xã hội cho cộng đồng. Nhiệm vụ chính của Hakim là đại diện cộng đồng về mặt tôn giáo, chịu trách nhiệm hướng dẫn giáo luật Islam, bảo vệ chuẩn mực kinh Qur'an và điều hành các buổi lễ cầu nguyện trong Jammaah.

Chức sắc Naeb do ông Hakim chỉ định dưới sự đồng ý của tập thể Jammaah, Naeb là phụ tá cho ông Hakim trong việc hướng dẫn tín đồ về việc truyền bá, giáo dục theo đúng những quy định trong giáo luật Islam, chỉ dạy của kinh Qur'an. Riêng chức sắc Ahly chỉ có ở những jammaah đông người, những Jammaah ít người thì chức sắc Naeb kiêm luôn việc này.

Ông Ahly có trách nhiệm làm “cầu nối” giữa Hakim với các thành viên trong Jammaah. Ahly trực tiếp đệ trình những kiến nghị của các thành viên lên Hakim và ngược lại, Ahly đại diện cho Hakim hay Naeb truyền đạt những thông tin cho nội bộ cộng đồng Jammaah hoặc chuyển thông tin từ Hakim của mình đến Jammaah khác (Phú Văn Hãn, 2019).

Ngoài những người phụ tá giúp việc cho các vị chức sắc của Jammaah, còn có một người gọi là Saik và người này được hiểu như “ông Từ”, có nghĩa vụ trông coi Masjid (thánh đường) hoặc surao (tiểu thánh đường) và giúp việc cho các chức sắc, chức việc trong jammaah. Bên cạnh đó, Tuan là người hiểu biết về đạo Islam, biết tiếng Arab, nên có nhiệm vụ giảng dạy kinh Qur’an cho các thành viên trong cộng đồng người Chăm. Các vị Hakim, Naeb, Ahly, kể cả Tuan thường là đàn ông. Ở An Giang chưa có nữ tham gia dạy kinh Qur’an; ở người Chăm Islam Nam Bộ gần đây mới có phụ nữ Chăm do đủ trình độ nên được cộng đồng jammaah cho phép tham gia dạy kinh Qur’an và giáo lý Islam tại tư gia hoặc tại trường học giáo lý trong khuôn viên thánh đường (Madarasah, Sang bacagama) của cộng đồng.

Bên cạnh các vị chức sắc, chức việc đã nói ở trên, người có chức danh Haji và Imam cũng rất được cộng đồng tôn trọng. Haji là người Chăm đã ít nhất được một lần đặt chân lên đất Medina, Mecca Arab trở về. Còn Imam là người được Hakim chỉ định điều hành buổi lễ cầu nguyện trong thánh đường. Imam là người có hiểu biết nhất định về giáo lý Islam, có khả năng thể hiện hoàn chỉnh trong các nghi lễ cầu nguyện tại thánh đường theo đúng nguyên tắc Islam, có đạo hạnh tốt, được cộng đồng chấp nhận và được Hakim ủy nhiệm.

Tổ chức xã hội người Chăm ở Nam Bộ chịu ảnh hưởng của Hồi giáo. Mỗi jammaah đều có một Ban Quản trị thánh đường gồm 5 thành viên do các nam tín đồ bầu ra. Ở một số jammaah, để giúp cho Ban Quản trị thánh đường, còn có Ban Cố vấn. Chức danh các thành viên trong Ban Quản trị thánh đường gồm một trưởng ban, hai phó trưởng ban, một thủ quỹ, một ủy viên thư ký. Nhiệm kỳ của Ban Quản trị thánh đường kéo dài 3 - 5 năm. Tất cả các thành viên này đều là nam và có uy tín, hiểu biết giáo lý Hồi giáo, có năng lực hoạt động trong cộng đồng. “Ban Quản trị thánh đường hiện nay chính là Ban Hakêm theo tổ chức xã hội truyền thống chịu ảnh hưởng của Hồi giáo, trong đó vị trưởng ban chính là Giáo cả (người Chăm gọi là Hakêm), hai phó trưởng ban là hai người giúp việc cho Hakêm gọi là Naếp. Người đại diện cho người dân trong xóm gọi là Ahly (trưởng xóm) đồng thời là người quản lý surao” (Phan Văn Dớp, 2012, tr. 54).

Ban Quản trị thánh đường giữ vai trò quản lý Jammaah về mặt tôn giáo lẫn xã hội, do đó ở đây ít phân biệt rõ rệt giữa đạo và đời. Sự thực hành đức tin Hồi giáo trở thành những nguyên tắc cơ bản trong đời sống xã hội của các tín đồ Islam. Ban Quản trị thánh đường có nhiệm vụ tổ chức các nghi lễ tôn giáo, tổ chức dạy và học kinh Qur’an, dạy chữ Chăm cho trẻ em trong Jammaah, giải quyết các vụ tranh chấp, ly hôn, quản lý tài chính (do các tổ chức Hồi giáo hoặc tín đồ giúp cho Jammaah), giúp tín đồ lo việc cưới hỏi, tang ma... theo đúng

giáo luật Hồi giáo. Ban Quản trị thánh đường cũng đại diện cho Jammaah tham dự những lễ nghi tôn giáo mang tính cộng đồng chung của Hồi giáo cấp tỉnh, thành phố như: phối hợp tổ chức lễ sinh nhật Giáo chủ, tổ chức thi xướng kinh Qur'an, tổ chức các ngày hội văn hóa dân tộc,... Trong đó, Hakim là người có vai trò quyết định, được mọi thành viên trong cộng đồng Jammaah tôn trọng, trước nhất về sự hiểu biết giáo luật, uy tín, đạo đức và là một tín đồ gương mẫu. Hakim do các nam tín đồ bầu chọn và thường được bầu chọn lại cho đến hết đời nếu ông không từ chối. Vai trò tôn giáo của các thành viên Ban Quản trị thánh đường trong Jammaah như: người hướng dẫn tín đồ làm lễ (Imam), giảng kinh Qur'an vào ngày thánh lễ thứ 6 hàng tuần (Naeb), dạy kinh Qur'an (Tuan),... Việc đảm nhận các vai trò tôn giáo này là căn cứ để họ được bầu chọn vào vị trí là thành viên của Ban Quản trị thánh đường.

2. Vai trò của các chức sắc tôn giáo người Chăm Islam tại An Giang

2.1. Vai trò của chức sắc đối với quản lý xã hội và những vấn đề trong cộng đồng

Qua tư liệu điền dã tại ấp Châu Giang thuộc thị xã Tân Châu cho thấy, đạo Islam ảnh hưởng rất lớn đến cuộc sống người Chăm nơi đây. Nó ăn sâu trong tiềm thức từ bao đời nay, sáng sớm vào lúc 5h đã nghe tiếng kinh cầu nguyện của người dân từ thánh đường Mubarak vang vọng. Họ thực hành rất thành kính khi cầu nguyện, chỉ những người nam giới mới đến thánh đường để cầu nguyện, phụ nữ thì cầu nguyện ở nhà, ngày năm lần. Người đứng đầu các buổi cầu nguyện là Imam, do Hakim chỉ định để điều hành buổi lễ cầu nguyện trên thánh đường. Khi tiếp xúc với họ, chúng tôi cảm nhận người dân Chăm nơi đây sống rất cởi mở và gần gũi. Họ cho biết, các mối quan hệ cộng đồng trong các tổ chức tôn giáo ở đây đều rất thân thuộc và chia sẻ nhau. Khi một người hay gia đình nào đó trong làng có vấn đề cần giải quyết hoặc chưa nắm rõ về các chính sách của Nhà nước hay có tranh chấp gì, thì người dân cần hỏi ý kiến đầu tiên là Hakim.

Điểm đáng lưu ý ở ấp Châu Giang thuộc tỉnh biên giới An Giang là nơi sinh sống của người Chăm theo Hồi giáo, nên cũng có sự khác biệt với người Chăm ở hai tỉnh Ninh Thuận, Bình Thuận. Người Chăm An Giang không chú trọng nhiều đến làm nông nghiệp, vì sống giáp với biên giới Campuchia nên việc giao lưu buôn bán giữa hai biên giới rất nhộn nhịp, nhiều trường hợp sáng sang Campuchia buôn bán chiều tối về nhà. Trong thời gian ở thực địa, chúng tôi trò chuyện với em gái bán hàng quần áo bên biên giới Campuchia, sáng đi tối về và biết rằng đi cùng em còn có một nhóm cả nam và nữ khoảng 6 - 7 người. Thu nhập hàng tháng của em khoảng 7 - 10 triệu, theo em thì mức thu nhập này cũng khá ổn định. Như vậy, người Chăm nơi đây khá năng động. Song, khi nói về vai trò các chức sắc, chức việc ở đây thì không giống như những gì đọc được qua các bài viết, bởi những bài viết ở nơi khác thì cách thể hiện về vai trò của các chức sắc cũng khác nhau, tùy từng tôn giáo, mỗi địa phương và nhóm Chăm. Ở người Chăm Hồi giáo An Giang có cách gọi về tôn giáo cũng khác, về quyền lợi và lợi ích của mình thì người dân thích gọi là Islam giáo, còn Nhà nước

gọi là Hồi giáo. Khi tìm hiểu sâu xa cách gọi khác biệt này thì được biết, người Chăm thích gọi Islam giáo bởi vì trùng khớp với cách gọi chung của thế giới, và như vậy mới được phía nước ngoài tài trợ. Có nghĩa là, cộng đồng người Chăm tại khu vực biên giới nơi được chọn nghiên cứu có những mối liên hệ với cộng đồng Islam hải ngoại và cộng đồng Islam ngoài Việt Nam trên nhiều phương diện mà đội ngũ chức sắc tôn giáo là những người có vai trò đặc biệt quan trọng trong các tiếp xúc, liên kết ra bên ngoài này.

Những chức sắc tôn giáo Chăm Islam được người dân rất kính nể và từ đó tiếng nói của họ rất quan trọng đối với các tín đồ. Các Hakim hay các vị chức sắc khác trong Hồi giáo cũng rất gần gũi với người dân, khi các tín đồ trong một Jammaah có việc cần trợ giúp thì các vị chức sắc đó sẵn sàng giúp đỡ mà không cần sự cảm ơn hay báo đáp. Bởi họ luôn nghĩ rằng đó là trách nhiệm của mình đối với sự tin tưởng của các tín đồ trong Jammaah. Vì vậy, tranh thủ vai trò của các Hakim và các trưởng tộc để vận động bà con thực hiện các chủ trương, chính sách của Đảng và pháp luật của Nhà nước, tham gia các chương trình, kế hoạch do Trung ương và địa phương phát động sẽ mang lại hiệu quả cao hơn. Khi có vụ việc mâu thuẫn giữa các dòng họ, giữa các làng, ở những vùng đồng bào các dân tộc sống xen kẽ, nếu tranh thủ kịp thời vai trò của các vị giáo cả và các trưởng tộc thì hầu hết các vụ việc đều được giải quyết ổn thỏa. Trường hợp một số tín đồ từ bỏ tín ngưỡng, tôn giáo truyền thống, đi theo các tôn giáo khác, nếu được giáo cả mời đến để vận động, thuyết phục, thì hầu hết các tín đồ này đều trở lại với tôn giáo của mình. Đặc biệt, khi xây dựng các công trình liên quan đến dân tộc, tín ngưỡng, tôn giáo, nếu tranh thủ ý kiến của các vị chức sắc thì hiệu quả sẽ mang lại cao hơn. Trong các sự việc mâu thuẫn đất đai hay giữa đạo cũ và đạo mới, người đứng đầu trong các Jammaah là các Hakim luôn có vai trò quan trọng khi giải quyết các vụ việc không cần thông qua chính quyền địa phương. Bởi người dân trong đạo Islam luôn là những tín đồ ngoan đạo, sẵn sàng nghe theo sự chỉ bảo của những Hakim, vì đây chính là những người mà người dân hay tín đồ đã tín nhiệm bầu ra. Nhiều tín đồ chỉ nghe theo sự chỉ bảo của các Hakim bởi đức tin trong con người họ đã ăn sâu vào tiềm thức, cho nên nhiều chủ trương của Nhà nước muốn được thực hiện trong những Jammaah của người Chăm theo đạo Islam thì chính quyền cần phối hợp đến các chức sắc trong đạo của người Chăm.

Ngày nay, các vị Hakim không những chỉ điều hành các công việc trong tôn giáo mà còn tham gia vào các vấn đề xã hội như: giải quyết việc tranh chấp trong gia đình người Chăm Islam, quyên góp tiền cứu trợ, làm các công trình phúc lợi xã hội,... Vai trò của những người lãnh đạo trong Jammaah đa phần là những người nằm trong Ban quản trị tôn giáo của cộng đồng như Hakim, Naeb, Ahly, Tuan,... Mỗi chức vụ mà họ nắm giữ đều có một vai trò nhất định đối với tín đồ người Chăm Islam trong Jammaah. Các chức sắc, chức việc ở các Jammaah có nhiệm vụ thực hiện những yêu cầu nghi lễ tôn giáo cộng đồng. Họ luôn là những người mẫu mực tuân theo các quy định cộng đồng. Nếu ai vi phạm sẽ có những hình

phạt tương ứng với các quy định của giáo luật. Các chức sắc này chủ yếu lãnh đạo những lĩnh vực liên quan đến tôn giáo, điều hành công việc trong các buổi lễ cầu nguyện và chủ yếu giải quyết những vấn đề trong phạm vi liên quan đến tôn giáo. Trong một chừng mực nhất định, các vị này còn tham gia vào việc cùng với cán bộ quản lý địa phương thực hiện chỉ thị cấp trên cũng như thực thi các chính sách của chính quyền nhà nước, chủ động quản lý tài sản của cộng đồng, giữ gìn trật tự an ninh, tham gia cùng với cơ quan chức năng góp phần tổ chức phát triển nâng cao đời sống kinh tế - xã hội, bảo vệ quyền lợi và nghĩa vụ văn hóa, tôn giáo của tín đồ trong Jammaah. Có thể nói, các chức sắc, chức việc được xem là người có uy tín trong cộng đồng, có khả năng làm cầu nối giữa cộng đồng với chính quyền và thông qua họ mà chính quyền có thể hiểu thấu tâm tư nguyện vọng của đồng bào Chăm, góp phần tích cực vào việc ổn định và phát triển tín đồ Hồi giáo nói riêng và cộng đồng người Chăm nói chung.

2.2. Vai trò cầu nối giữa tôn giáo trong nước với cộng đồng tôn giáo nước ngoài của các chức sắc tôn giáo

Trong cộng đồng người Chăm Hồi giáo ở Nam Bộ, các Jammaah có quan hệ rất chặt chẽ với nhau. Điều này giúp cho toàn cộng đồng Chăm Hồi giáo có sự thống nhất cao trong nhiều hoạt động. Đây cũng là truyền thống của người Chăm từ trước ngày đất nước thống nhất năm 1975, người Chăm tại TP. Hồ Chí Minh, An Giang, Tây Ninh đã thành lập Ban Đại diện cho cộng đồng tín đồ Hồi giáo tại địa phương (Nguyễn Văn Luận, 1974, tr. 112). Ban Đại diện cộng đồng tỉnh/thành có từ 7 đến 9 thành viên, với nhiệm kỳ 4 năm. Thành viên của Ban Đại diện là các vị Hakim, Tuan, Hadji ở các Jammaah. Ban Đại diện Cộng đồng Hồi giáo của tỉnh/thành phố cũng là nơi tiếp nhận, phân phối các khoản trợ giúp về tài chính của các tổ chức Hồi giáo quốc tế, của các tín đồ hảo tâm hỗ trợ tổ chức mùa chay Ramadan, hỗ trợ kinh phí đi hành hương, tiếp nhận và phân phối học bổng hay làm các thủ tục để học sinh, sinh viên Chăm Hồi giáo đi du học nước ngoài,...

Về cơ bản, dưới ảnh hưởng của Hồi giáo, đơn vị cư trú truyền thống của người Chăm ở Nam Bộ, bao gồm ấp Châu Giang, thị xã Tân Châu, tỉnh An Giang được tổ chức thành một đơn vị hành lễ và bộ máy tự quản bằng Ban Quản trị thánh đường. Ở mỗi tỉnh/thành gồm nhiều Jammaah có một Ban Đại diện cho cộng đồng Hồi giáo với chức năng điều phối mọi hoạt động xã hội, tôn giáo của cả cộng đồng. Lý Hành Sơn cho biết: “Tại tỉnh An Giang hiện nay, nhóm Chăm Islam có 12 thánh đường lớn, 17 thánh đường nhỏ với số lượng chức sắc là: 12 Hakim (Giáo cả), 22 Naib (phó Giáo cả), 16 Ahly và 166 chức việc³”. Như vậy, riêng tỉnh An Giang - nơi tập trung đông người Chăm Islam ở Việt Nam đã có 216 chức sắc và chức việc của đạo Islam với các cấp bậc danh phẩm khác nhau, chưa kể bộ phận Chăm Islam ở các tỉnh như Ninh Thuận, Tây Ninh, Đồng Nai, TP. Hồ Chí Minh. Do đó, nếu tính tổng số

³ Dẫn theo Ban Đại diện Cộng đồng Hồi giáo tỉnh An Giang (2010), *Văn kiện đại hội đại biểu Cộng đồng Hồi giáo tỉnh An Giang lần thứ II, nhiệm kỳ 2010 - 2015*, tr. 9.

chức sắc Islam ở cả hai vùng Nam Trung Bộ và Nam Bộ, số lượng chức sắc tôn giáo Chăm Islam không phải ít so với các đạo Bàlamôn và Bani, nếu chỉ dựa vào số thánh đường lớn nhỏ mà tính toán thì có khoảng trên 500 người (Lý Hành Sơn, 2010, tr. 88).

Nghiên cứu năm 2020 của Lý Hành Sơn cũng cho thấy mối quan hệ của cộng đồng tôn giáo ở An Giang trong đó có thị xã Tân Châu, bao gồm ấp Châu Giang đến nay vẫn luôn có mối quan hệ khăng khít với các cộng đồng Hồi giáo trong khu vực và quốc tế. Với các nước khu vực Đông Nam Á, về quan hệ hoạt động tôn giáo người Chăm Islam ở An Giang với các cộng đồng đồng tộc và khác tộc ở Malayxia luôn chiếm vị trí cao, sau đó là cộng đồng Chăm Islam ở Campuchia và một số nước khác. Nguyên nhân không chỉ do cùng đạo Islam, mà còn do Malayxia ở gần kề Việt Nam. Malayxia có những trường Hồi giáo lâu đời, đã và đang đào tạo đội ngũ chức sắc Islam cho các cộng đồng người Chăm ở tỉnh An Giang (Lý Hành Sơn, 2020, tr. 83). Đặc biệt, ở Malayxia là nơi thường xuyên diễn ra các cuộc giao lưu xướng kinh Qur'an giữa các tín đồ người Chăm Islam ở Việt Nam và các nước khác với các cộng đồng Islam ở Malayxia, được tổ chức hàng năm tại thủ đô Kuala Lumpur của Malayxia (Phú Văn Hãn, 2009).

Đối với người Chăm Islam, việc học đạo và trở thành người có chức bậc uy tín trong cộng đồng cũng không phải dễ dàng mà phải cạnh tranh, do: (1) Gia đình căn bản là người Chăm theo đạo gốc Islam; (2) Phải có trình độ ít nhất học hết cấp 3; (3) Phải có phẩm chất tốt thông qua quá trình học tập ở trường và qua sự đánh giá của các Hakim trong Jammaah, mà thực chất thường là con của các chức sắc trong Jammaah để được chọn hơn, nhất là trong bối cảnh mở rộng giao lưu với các tổ chức Hồi giáo quốc tế và tăng cường đi du học hiện nay. Những người này sẽ được chọn lọc, rồi thông qua Hội đồng Hồi giáo từ thấp lên cao, sau cùng sẽ được cử đi học ở Malayxia, tùy từng khả năng của mỗi cá nhân theo sức học của mình có thể học 2 năm, muốn học cao hơn thì 3 - 4 năm. Những người trẻ sau khi học xong, hầu như không trở về cộng đồng để giảng dạy giáo luật ở thánh đường, mà làm việc ở các công ty, doanh nghiệp tư nhân, thậm chí làm phiên dịch hoặc tìm việc ở nước ngoài nơi có thu nhập cao hơn... rồi quyên góp về ủng hộ thánh đường, trợ giúp bà con cộng đồng. Nguyên nhân là do về cộng đồng và thánh đường không có thu nhập. Họ thường trở về thánh đường sau một thời gian công tác, làm việc ở nơi khác, hoặc sau khi được nghỉ hưu. Như vậy, chỉ những người già được thánh đường trực tiếp cử đi học mới trở về với cộng đồng để mong được phong chức cao hơn và làm việc ở vị trí cao hơn trong Ban Quản trị thánh đường.

Nếu so sánh với các nhóm Chăm Bàlamôn, Bani và Hroi, những chức sắc tôn giáo Islam được đào tạo bài bản hơn, nhiều người được học qua các trường lớp giáo lý giáo luật ở nước ngoài. Đặc biệt, trong cơ cấu tổ chức chức sắc Islam ở mỗi thánh đường đều có riêng một chức sắc chuyên dạy giáo lý cho các tín đồ, gọi là Tuan. Gần đây, Tuan có cả nam giới và nữ giới. Các Tuan nữ có nhiệm vụ phụ trách dạy giáo lý cho tín đồ nữ trong giáo phái của

mình. Các tín đồ dù có hay không có nguyện vọng trở thành tu sĩ cũng được đào tạo và học giáo lý như nhau. Sau khi tiếp thu các giáo lý do Tuan trong thánh đường giảng dạy, những tín đồ có khả năng và nguyện vọng sẽ được gửi đi đào tại các trường học trên thế giới. Hiện nay có khoảng 52 tín đồ thuộc nhóm Chăm Islam ở nước ta đang được đào tạo ở nước ngoài, có rất nhiều em học ở các trường thần học và tôn giáo. Đây là thế mạnh ở nhóm Chăm Islam trong việc hòa nhập với cộng đồng Hồi giáo thế giới.

Kết luận

Đội ngũ chức sắc tôn giáo Chăm tuy có một danh xưng chung nhưng phản ánh tính đa dạng tùy thuộc nhóm tộc người, hay địa bàn cư trú, niềm tin tôn giáo mà cộng đồng Chăm lựa chọn tin theo. Để hiểu về vai trò đội ngũ chức sắc người Chăm, đặc biệt là bộ phận Chăm Islam sống ở vùng biên giới Tây Nam Bộ, tiếp cận dân tộc học về vấn đề này đặt ra nhiều gợi mở thú vị. Theo đó, nội dung bài viết đã phản ánh khá rõ nét về vai trò của đội ngũ chức sắc Chăm Islam tại địa bàn được chọn nghiên cứu thuộc vùng biên giới Việt Nam - Campuchia. Ở đây, điểm đáng lưu ý nhất là đội ngũ chức sắc Chăm nơi này rất năng động, gắn với sự năng động của cộng đồng tộc người nói chung trên nền tảng đa dạng các hoạt động kinh tế vùng biên giới, không hoàn toàn dựa vào nông nghiệp như là nguồn sống chính.

Đội ngũ chức sắc người Chăm Islam đang ngày càng thể hiện được vai trò quan trọng trong đời sống cộng đồng như trước đây họ vốn nắm giữ, do được người Chăm tin tưởng và luôn nghe theo. Ảnh hưởng từ tôn giáo Islam đã trao cho họ một sự tin tưởng, kính mến từ cộng đồng trên nhiều vấn đề liên quan tới kinh tế, văn hóa, xã hội và đời sống tộc người, không hạn hẹp riêng trong lĩnh vực tôn giáo. Hơn nữa, đội ngũ này còn đóng vai trò cầu nối trong nước và ra ngoài Việt Nam, từ cộng đồng họ thuộc về đến cộng đồng Islam rộng lớn bên ngoài. Đây là vấn đề thú vị cần tiếp tục được nghiên cứu, tìm hiểu trong tương lai, trong khuôn khổ bài viết này chỉ mang tính gợi mở.

Tài liệu tham khảo

1. Aymonier E., “Legendes Historiques Chams”, *Excursion et Reconnaissances*, No 32.
2. Ban Chỉ đạo Tổng điều tra dân số và nhà ở trung ương (2019), *Kết quả tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2019*, Nxb. Thống kê, Hà Nội.
3. Ban Tôn giáo tỉnh An Giang (2018), *Báo cáo Quản lý nhà nước về tôn giáo đối với Phật giáo Nam tông Khmer, Hồi giáo (Islam), Phật giáo Hòa Hảo*.
4. Cabaton A. (1907), “Nouvelles recherches sur les Chams”, *BEFEO*, Paris.
5. Phan Văn Dốp (2012), “Hồi giáo (Islam) trong đời sống của người Chăm ở Nam Bộ”, *Tạp chí Khoa học xã hội*, Số 5, tr. 54-62.

6. Phú Văn Hãn (2009), “Người Chăm ở Nam Bộ và vai quan hệ xuyên biên giới trong khu vực Đông Nam Á”, trong Viện Dân tộc học: *Kỷ yếu Hội nghị Thông báo Dân tộc học năm 2009*, Hà Nội.
7. Phú Văn Hãn (2019), *Đặc trưng văn hóa người Chăm ở Nam Bộ*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
8. Phú Văn Hãn (2013), *Văn hóa người Chăm ở Thành phố Hồ Chí Minh*, Nxb. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
9. Nguyễn Văn Luận (1974), *Người Chăm Hồi giáo ở miền Tây Nam phần Việt Nam*, Bộ Văn hóa giáo dục và Thanh niên, Sài Gòn.
10. Lê Trần Quyên (2019), “Một số khác biệt về văn hóa, xã hội giữa hai cộng đồng Chăm Bani và Chăm Islam ở Việt Nam”, *Tạp chí Dân tộc học*, Số 6, tr. 99-106.
11. Lý Hành Sơn (2010), *Một số vấn đề cơ bản của tộc người Chăm ở Việt Nam*, Báo cáo tổng hợp kết quả thực hiện đề tài cấp Bộ, Thư viện Viện Dân tộc học.
12. Lý Hành Sơn (2020), “Hoạt động tôn giáo xuyên biên giới của người Chăm và người Khơ-me ở tỉnh An Giang hiện nay”, *Tạp chí Dân tộc học*, Số 4, tr. 81-92.
13. Nguyễn Thị Thu Thủy (2010), “Tôn giáo và quá trình tộc người của cộng đồng người Chăm Việt Nam”, *Tạp chí Khoa học xã hội*, Số 3, tr. 82-87.
14. Đoàn Việt (2009), “Nghỉ lễ hôn nhân của người Chăm theo đạo Hồi của Việt Nam”, *Tạp chí Nguồn sáng dân gian*, Số 4, tr. 52-66.